

स्वामी विवेकानन्द योग अनुसंधान संस्थान

Swami Vivekananda Yoga Anusandhāna Samsthāna

(Declared as Deemed-to-be University under Section 3 of the UGC Act, 1956)

Ekmath Bhavan, # 19, Gavipuram Circle, Kempegowda Nagar, Bangalore - 560 019

Ph: 080 - 2661 2669, Telefax: 080 - 2660 8645

E-mail: svyasa@svyasa.org Website: www.svyasa.org

Certificate

This is to Certify that the Doctoral Committee confirms that this is an authentic approved copy of the thesis titled “ŚATARUDRĪYAM - VEDĀŅGASA HITAM TATTVĀRTHA DARŚANAM” submitted by Venkata Subbaiah Bathula bearing Registration No. PhD/Res/05/Aug17..

The Viva-voce examination was conducted on **Tuesday, 06th December 2022** through online google meet with session link: <http://meet.google.com/gsv-iwap-nmo>

The committee recommends the award of the PhD Degree.

Prof. H Venkateshappa
National Reviewer & Examiner
Former Principal & Professor of Sanskrit,
Government Science College & Law College
Bengaluru

Dr. V K Hampiholi
International Reviewer & Examiner
Professor Emeritus of UGC,
Former Principal & HOD of Sanskrit
Baliga Arts & Science College, Kumata.

Prof. M K Sridhar
Guide & Distinguished Professor,
S-VYASA, Bengaluru

Prof. Ramesh Mavathur
Dean of Academics
S-VYASA, Bengaluru

Prof. Sony Kumari
Registrar - Evaluation
S-VYASA, Bengaluru

Prof. S. Siva Shankar Sai
Registrar
S-VYASA, Bengaluru

Dr. B. R. Ramakrishna
Vice-Chancellor
S-VYASA, Bengaluru

CERTIFICATE

This is to certify that this is an authentic approved copy of the thesis titled “**Śatarudrīyam - Vedāᅅgasahitam Tattvārtha Darśanam**” submitted by Mr. VENKATA SUBBAIAH BATHULA in partial fulfilment of the requirement for the Doctor of Philosophy (PhD) in Yoga. He had registered for his Ph.D. program under the registration number PhD/Res/05/Aug2017, and has successfully completed the required ‘course of research’ to submit this thesis to the Division of Yoga and Spirituality, Swami Vivekananda Yoga Anusandhāna Samsthāna, Bengaluru as per the regulations of the University and this is a record of the work carried out by him in this institution.

I also declare that the subject matter of this thesis has not been previously formed the basis of the award of any Degree, Diploma, Associateship, Fellowship, or similar titles in this or any other Universities in this country or abroad.

Sridhar M.K.

Prof. M. K. Sridhar,
(Research Supervisor)
Distinguished Professor,
S-VYASA, Bengaluru.

Date: 15th December 2022.

Place: Bengaluru.

DECLARATION

I hereby declare that this Ph.D. work was conducted by me, at Swami Vivekananda Yoga Anusandhāna Samsthāna (S-VYASA) Bengaluru, Deemed to be University, under the guidance of Prof. M. K. Sridhar, Distinguished Professor, S-VYASA, Prashanti Kutīram, Jigani, Bengaluru.

I also declare that the subject matter of my thesis titled, “**Śatarudrīyam - Vedāṅgasahitam Tattvārtha Darśanam**”, has not previously formed the basis of the award for any Degree, Diploma, Associateship, Fellowship, or similar titles in this or any other Universities in this country or abroad.

Date: 15th December 2022.

Place: Bengaluru

Venkata Subbaiah Bathula

(PhD/Res/05/Aug17)

ACKNOWLEDGEMENT

I express my foremost gratitude to the lotus feet of Īśvara, the supreme teacher of this world (सः पूर्वेषामपि गुरुः कालेनानवच्छेदात् ।), being my guiding light and providing the inner strength in each step of my life, through his various vibhūti-s. It's only through his grace, that I'm able to perform this svādhyāya-yajña for studying the secrets of his glory, through Śatarudrīyam and Vedāngās.

अद्वैतानन्दामृत-बीजाय - शत-नाडी-बन्ध-मोचकाय ।

संसार-सागर-तारकाय - रुद्राय नमो नमः शिवाय ॥

I would like to extend my special homage to Swami Akṣarānanda Bhārati (Tirupati), although left this world of Pañca-bhūtās during the conjunction of 6-grahās in December 2019, but continuing his immortal guidance in this study of Śatarudrīyam and Puruṣa-sūktam.

I am grateful to my research supervisor Prof. M.K. Sridhar, who taught me the insights of Vedas and Itihāsās, and also the subtle concepts of Satya, Dharma, Ṛta and the role of Yajña in understanding the Microcosm and Macrocosm. He has given me the complete freedom in my research study, and has been providing the continuous encouragement and support throughout my doctoral program.

I would like to specially thank Dr. Soubhagyalaxmi Mohanty, who has engaged me into several discussions on Yoga-śāstrās, Upaniṣads, Bhagavadgīta and various other scriptures, apart from being our PhD coordinator and extending her support in every phase of my PhD course.

I am grateful to the Śrī Kṛṣṇānanda maṭha - Hyderabad and Śrī Śukabrahmāśrama - Srikalahasthi, for providing me several books and helping in the etymological analysis of Śatarudrīyam, Vedāngās; and exploring the tattvārtha with the help of Sāṅkhya-yoga darśanās.

I am also grateful to Dr. G.N. Bhat, who taught me the essence of Upaniṣads and gave me the insights of Nirukta śāstra and Śatarudrīyam. I am also be indebted to Dr. Ramesh Mavathur, who has been motivating me continuously to explore the deeper secrets of Indian scriptures.

I am thankful to all my friends and faculty members of S-VYASA: Mrs. Sasipriya V, Mr. Valsal Kumar, Ms. Sowjanya, Ms. Snigdha, Dr. Radha Soneji, Dr. Satyaprakash Purohit, Dr. Prabhakar Vegaraju and many others for their endless support in this journey of my PhD course.

I'm also thankful to my colleagues and friends at IBM India (Pvt) limited, especially Mr. Purushothaman Shivan, Mr. Biju Raghavan, Mr. Kartheek Subbanarasimha and many others, who granted me a flexible work-environment, and giving me the opportunity to pursue this PhD course.

I acknowledge my grateful thanks to the feet of Guruji - Dr. H. R. Nagendra, Dr. R. Nagarathna and other senior officers of S-VYASA for their guidance, support and being the inspiration in this journey of Yoga-sādhana in the abode of Praśānti-Kuṭīram, Bengaluru.

Finally, I would like to thank my family members for being a constant source of support, without which, this study wouldn't have been possible.

Date: 15th December 2022.

Venkata Subbaiah Bathula

Place: Bengaluru

॥ मङ्गलाचरणम् ॥

नीलकण्ठाय नन्दिवाहनाय - नटराजाय नगजाधिपाय ।
नादरूपाय नागभूषणाय - नकाराय नमो नमः शिवाय ॥

महादेवाय मरुद्गणेशाय - महामोहाय मदनान्तकाय ।
महाकालाय मङ्गलकराय - मकाराय नमो नमः शिवाय ॥

शुद्धाय शर्वाय शुभङ्कराय - शशाङ्क-शेखराय शङ्कराय ।
शमाय शमान्तकान्तकाय - शकाराय नमो नमः शिवाय ॥

विश्वनाथाय व्योम-विग्रहाय - वेदमूलाय वेदान्तसाराय ।
वह्नि-रूपाय वरुण-बीजाय - वकाराय नमो नमः शिवाय ॥

योगाय योगेश्वराय यज्ञाय - यजमानाय यज्ञपुरुषाय ।
यत्नाय यन्त्राय यन्त्रवेद्याय - यकाराय नमो नमः शिवाय ॥

**STANDARD INTERNATIONAL TRANSLITERATION CODE USED TO
TRANSLITERATE SANSKRIT WORDS**

a = अ	ā = आ	i = इ	ī = ई	u = उ	ū = ऊ	r = ऋ	ṛ = ॠ
l = ल	l̄ = लृ	e = ए	ai = ऐ	o = ओ	au = औ	aṃ = अं	aḥ = अः

k = क्	kh = ख्	g = ग्	gh = घ्	ṅ = ङ्
c = च्	ch = च्छ्	j = ज्	jh = ज्ञ्	ñ = ञ्
ṭ = ट्	ṭh = ठ्	ḍ = ड्	ḍh = ढ्	ṇ = ण्
t = त्	th = थ्	d = द्	dh = ध्	n = न्
p = प्	ph = फ्	b = ब्	bh = भ्	m = म्

y = य्	r = र्	l = ल्	v = व्
ś = श्	ṣ = ष्	s = स्	h = ह्

॥ प्राक्कथनम् ॥

यथा योगस्य चत्वारि अवस्थाः—

1. आरम्भः,
2. घटः,
3. परिचयः,
4. निष्पत्तिः इति,

तथैव अयं शोधप्रबन्धः चतुर्षु अध्यायेषु निर्मितम् अस्ति ।

आरम्भ-नाम्ना प्रथमाध्याये, ग्रन्थस्य आरम्भं कृत्वा, रुद्राध्यायस्य सङ्क्षिप्तः परिचयः, रुद्रशब्दस्य निर्वचनानि, तथा शतरुद्रीयस्य प्राशस्त्यं च व्याख्यातम् । पुनः, शब्दार्थज्ञानार्जने वेदाङ्गानाम् आवश्यकता च, तेषां षडङ्गानां विभागत्रयं च निरूपितम् । तत्रैव, स्मृति-शास्त्र-पुराणानां च साङ्ख्ययोगशास्त्राणां च तत्त्वार्थं परिशीलितम् अस्ति ।

द्वितीये घटाध्याये— शब्दावबोधने शिक्षा-छन्दश्शास्त्रयोश्च, अर्थावबोधने व्याकरण-निरुक्त-शास्त्रयोश्च, ज्ञानावबोधने ज्योतिष-कल्प-शास्त्रयोश्च व्याख्यातम् । त्रि-खण्डात्मकः एषः घटः । यथा रुद्राभिषेके पूर्णघटस्य, तथैव रुद्रभावनार्थम् अस्य वेदाङ्गसहितस्य घटाध्यायस्य प्रयोजनम् ।

- चतुष्पष्टिवर्णानाम् उत्पत्तिः, परा-पश्यन्ती-मध्यमा-वैखरी इति वाचां चत्वारि भेदाश्च, गायत्र्यादीनि छन्दांसि, रुद्रानुवाकानां छन्दो-ऋषि-देवतादि विशेषाश्च प्रथमखण्डे व्याख्याताः ।
- पुनः व्याकरण शास्त्रस्य प्राशस्त्यं, चतुर्दश-महेश्वरसूत्रेषु त्रिचत्वारिंशत्-वर्णेषु सृष्टि-स्थिति-संहार-तिरोभव-अनुग्रहा इति पञ्चकृत्यानां वर्णनं, निघण्टु-निरुक्तशास्त्रयोः परिचयः, शब्दार्थयोः सम्बन्धश्च द्वितीयखण्डे निरूपिताः ।
- पुनस्तत्र, त्रिस्कन्धं ज्योतिष्शास्त्रं, श्वासप्रश्वासयोः तृट्यादि परार्थ-पर्यन्तं कालदर्शनं, तथा चतुर्दश-भुवनानां ग्रहतारादीनां च वर्णनं, तिथि-वार-नक्षत्र-योग-करणा इति कालस्य पञ्चागाश्च, वासनामयं जगदुत्पत्तिश्च, पञ्चमहायज्ञाः, चत्वारिंशत्-संस्काराश्च, अष्टौ आत्मगुणाश्च, वर्णाश्रमधर्माश्च, धर्मशास्त्रेषु वर्णितं शतरुद्रीयस्य विधिश्च च व्याधीनाम् औषधरूपेण विनियोगश्च तृतीयखण्डे व्याख्याताः ।

तथा वेदाङ्गशास्त्रेषु शब्दार्थज्ञानानि दर्शयित्वा समाधेः परिचयः कृतम् । अस्मिन्नवसरे, पाणीनीया शिक्षा, पिङ्गलस्य छन्दस्सूत्रं, नन्दिकेश्वरस्य काशिका, यास्कं निरुक्तं, बृहत्पराशरहोराशास्त्रं, कृतयुगान्ते श्रुतं सूर्यसिद्धान्तं, वराहमिहिराचार्यस्य बृहत्संहिता, आपस्तम्ब-गौतमीयाः कल्पसूत्राश्च, इत्यादीनि विविधानि वेदाङ्गशास्त्रानि च समीक्षितानि ।

तृतीये परिचयाध्याये, रुद्राध्यायस्य एकादशानुवाकेषु प्रत्येकस्य शब्दस्य निर्वचनं कृत्वा, तत्र योगशास्त्रोक्तं तत्त्वार्थं दर्शितम् । अत्र, अभ्यास-वैराग्यौ, सम्प्रज्ञात-असम्प्रज्ञात-सबीज-निर्बीज-समाधयः, ईश्वरप्रणिधानं, त्रिगुणानां प्रकाश-विक्षेप-आवरण-शक्तयः, यमनियमादि योगस्य अष्टाङ्गाश्च, प्रणवोपासनं, व्याहृत्युपासनं, पञ्चविंशति-तत्त्वानि, अविद्यादि-पञ्चक्लेशाः, कर्मत्रयं, चित्तस्य संस्कारादि धर्माः, विवेकख्यातिः, प्राणमयो रुद्रः, वाङ्मयो रुद्रः, इत्यादयः बहवः तत्त्वविशेषाः निरूपिताः सन्ति ।

चतुर्थे निष्पत्त्याध्याये, अस्य स्वाध्याय-रूपस्य शोध-प्रबन्धस्य फलितांशाः खण्डद्वये निरूपिताः । प्रथमखण्डे वेदाध्ययने च तत्त्वार्थदर्शने च वेदाङ्गानां प्रामुख्यं निरूपितम् । द्वितीयखण्डे रुद्रस्य अहङ्कार-तत्त्वाधिदैवतञ्च, तथा ईश्वर-तत्त्व-निरूपणं च, ईश्वरप्रणिधानोपायेषु शतरुद्रीयस्य प्रामुख्यं च, कैवल्यप्राप्तिश्च निरूपिताः । तथा, अयम् अध्यायः अस्य शोध-प्रबन्धस्य निष्पत्तिं सूचयति ।

पञ्चमेऽध्याये अस्य प्रबन्धस्य अनुबन्धं कृतम् । अत्र सस्वरौ नमकचमकौ, अन्यानि रुद्रसूक्तानि, सहायकग्रन्थाश्च इत्यादयः दर्शिताः ।

विषयसूची

1 आरम्भः.....	1
1.1 शतरुद्रीयम्.....	2
1.2 वेदाङ्गानि.....	5
1.3 तत्त्वार्थ दर्शनम्.....	6
2 घटाध्यायः - वेदाङ्गेषु तत्त्वार्थ दर्शनम्.....	9
2.1 शब्दावबोधने शिक्षा-छन्दसी ।.....	11
2.1.1 शिक्षा घ्राणं तु वेदस्य ।.....	11
2.1.1.1 पाणिनीया शिक्षा.....	11
2.1.2 छन्दः पादौ तु वेदस्य ।.....	20
2.1.2.1 छन्दोभिः व्याहृत्युपासनम् ।.....	22
2.1.2.2 पिङ्गलस्य छन्दस्सूत्रम् ।.....	23
2.1.2.3 रुद्रानुवाकेषु छन्दो-ऋषि-देवतादि विशेषाः.....	29
2.2 अर्थावबोधने व्याकरण-निरुक्तौ ।.....	35
2.2.1 मुखं व्याकरणं स्मृतम् ।.....	35
2.2.1.1 वृषभो रोरवीति महो देवो मर्त्याँ आविवेश ।.....	36
2.2.1.2 नन्दिकेश्वर-काशिका.....	38
2.2.2 निरुक्तं श्रोत्रमुच्यते ।.....	46
2.2.2.1 काश्यपः निघण्टुः.....	46
2.2.2.2 यास्कनिरुक्तम्.....	52
2.2.2.3 रुद्रनिर्वचनम्.....	56
2.3 ज्ञानावबोधने ज्योतिष-कल्पौ ।.....	59
2.3.1 ज्योतिषामयनं चक्षुः ।.....	59
2.3.1.1 त्रिस्कन्धं ज्योतिषशास्त्रम्.....	59
2.3.1.2 काल-दर्शनम्.....	61
2.3.1.3 पञ्चाङ्ग-दर्शनम्.....	68
2.3.1.4 तत्त्वार्थ-दर्शनम्.....	78
2.3.1.5 बृहत्-पराशर-होरा-शास्त्रे सृष्टिक्रमवर्णनम्.....	82
2.3.2 हस्तौ कल्पोऽथ पठ्यते ।.....	84
2.3.2.1 वेदाङ्गकल्पः.....	84
2.3.2.2 शतरुद्रीयस्य विधिः.....	89
2.3.2.3 शतरुद्रीयं परमं मन्त्रौषधम्.....	93
3 परिचयः - शतरुद्रीयं तत्त्वार्थ-दर्शनम्.....	96
3.1 प्रथमानुवाकः.....	98

3.2	द्वितीयानुवाकः.....	130
3.3	तृतीयानुवाकः.....	137
3.4	चतुर्थानुवाकः.....	144
3.5	पञ्चमानुवाकः.....	148
3.6	षष्ठानुवाकः.....	152
3.7	सप्तमानुवाकः.....	157
3.8	अष्टमानुवाकः.....	162
3.9	नवमानुवाकः.....	167
3.10	दशमानुवाकः.....	173
3.11	एकादशानुवाकः.....	193
	परिशिष्टः मन्त्राः.....	204
4	निष्पत्तिः - फलितांशाः.....	207
4.1	वेदाङ्गानां प्रामुख्यम्.....	207
4.2	शतरुद्रीयेण ईश्वरप्रणिधानम्.....	217
5	अनुबन्धम्.....	223
5.1	नमकप्रश्नः.....	223
5.2	चमकप्रश्नः.....	231
5.3	अन्यानि रुद्रसूक्तानि.....	233
5.3.1	ऋग्वेदः → सूक्तम् 1.43.....	233
5.3.2	ऋग्वेदः → सूक्तम् 1.114.....	233
5.3.3	ऋग्वेदः → सूक्तम् 2.33.....	234
5.3.4	ऋग्वेदः → सूक्तम् 6.74.....	236
5.3.5	ऋग्वेदः → सूक्तम् 7.46.....	236
5.3.6	ऋग्वेदः → सूक्तम् 8.63.....	237
5.3.7	सामवेदः/कौथुमीया/संहिता/ग्रामगेयः/प्रपाठकः 02/रौद्रं(आवोराजा).....	238
5.4	LIST OF TABLES.....	239
5.5	LIST OF FIGURES.....	241
5.6	LIST OF PAPER PUBLICATIONS.....	242
5.7	सहायक ग्रन्थाः.....	243